

Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Człowiek w sytuacji granicznej – pedagogiczne interpretacje”

Warszawa, 26 marca 2015 roku

26 marca 2015 roku na Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, pod patronatem Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, odbyła się Ogólnopolska Konferencja Naukowa: „Człowiek w sytuacji granicznej – pedagogiczne interpretacje”. W organizacji przedsięwzięcia uczestniczyli: dr Sylwia Jaronowska (przewodnicząca komitetu organizacyjnego), dr Jolanta Wiśniewska, dr Patrycja Jurkiewicz, a także dr Agnieszka Zamarian.

Uroczystego otwarcia konferencji, przywitania gości oraz uczestników dokonał Rektor Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej – dr hab. prof. APS Jan Łaszczuk. W tematykę obrad konferencyjnych wprowadził słuchaczy dr hab. prof. APS Bogusław Milerski.

Pierwsza część sesji plenarnej prowadzona była przez prof. dra hab. Stefana Kwiatkowskiego i dra hab. prof. APS Bogusława Milerskiego. Jako pierwsze głos zabrały dr hab. prof. KUU Olena Bocharowa z Katolickiego Uniwersytetu Ukraińskiego we Lwowie i dr hab. prof. WŚ Teresa Giza z Wszechnicy Świętokrzyskiej w Kielcach. Prelegentki poruszyły temat ludzi w sytuacji granicznej – casus Donbasu, umieszczając omawianą przez siebie problematykę między niebem a ziemią. Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska wygłosiła referat na temat: *Wspólnota obywatelska wobec katastrofy smoleńskiej – doświadczenie traumy w tożsamości narodowej Polaków*. Problematykę cierpienia, umierania i śmierci w perspektywie osób przebywających w hospicjach zaakcentowała dr hab. prof. UR Krystyna Barłóg (Uniwersytet Rzeszowski). Ks. Prałat dr Paweł Wojtas – Naczelny Kapelan Więziennictwa RP, omówił główne problemy z pogranicza resocjalizacji i wiary. Natomiast dr hab. Hanna Żuraw w swoim wystąpieniu skoncentrowała się na podkreśleniu wielokontekstowości sytuacji granicznych. Do filozofii *Sørena Kierkegaarda* w aspekcie stawania się egzystencji poprzez sytuacje graniczne odwołała się dr hab. prof. APS Anna Drabarek. Z kolei, mgr Anna Sokołowska, psycholog z Fundacji „Nagle Sami”, działającej na rzecz wspierania osób pozostających

w żałobie, omówiła wątek doświadczenia straty pojmowanej jako sytuacja graniczna.

Moderatorami drugiej części obrad plenarnych byli: dr hab. prof. APS Franciszek Szlosek oraz dr hab. prof. APS Andrzej Ciążela. Jako pierwszy głos zabrał dr hab. prof. nadzw. Mariusz Jędrzejko z Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej, który wygłosił referat na temat: *Młode pokolenie w „zawirowanym” świecie – przekraczanie granic czy „poszerzanie” granic – niemożności, niskich zasobów, wiedzy-niewiedzy. Nowe tendencje i zjawiska*. Następnie wystąpiła dr hab. prof. APS Bernadeta Szczupał (Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie), która ukazała dylematy wyboru pomiędzy dobrem pacjenta a jego wolą, mające miejsce w sytuacjach granicznych. Z kolei dr Ewa Lewandowska-Tarasiuk (APS w Warszawie) zastanawiała się nad sytuacją retoryki pedagogicznej wobec nowych wyzwań współczesności. O sytuacji poradniczej w kontekście sytuacji granicznej opowiedziała prof. DSW dr hab. Alicja Czerkowska z Dolnośląskiej Szkoły Wyższej. Prof. UŁ dr hab. Anna Walczak z Uniwersytetu Łódzkiego swoje rozważania osadziła pomiędzy czasem straconym a czasem odzyskanym, rozpatrywanym z perspektywy doświadczenia granicznego. Prof. dr hab. Krystyna Chałas z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II wygłosiła referat pod tytułem: *Doświadczenia graniczne młodzieży i towarzyszące im zmiany aksjologiczne inspiracją do pracy wychowawczo-dydaktycznej*. Jako ostatni głos zabrał prof. APS dr hab. Bronisław Treger z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, omawiając problematykę ludzi zbędnych w sytuacjach granicznych. Następnie odbyła się dyskusja, po której moderatorzy sesji dokonali podsumowania obrad plenarnych.

Z uwagi na niezwykłą różnorodność zgłoszonych referatów, dalsze obrady odbywały się w ośmiu równoległych, kilkugodzinnych sekcjach tematycznych, ukierunkowanych specjalistycznie.

Pierwszą sekcję moderowały: prof. APS dr hab. Barbara Marcinkowska oraz dr Dorota Jankowska. Motywem przewodnim podjętych rozważań stał się świat dziecka w konfrontacji z rzeczywistością oraz trudne aspekty przeżywania rodzicielstwa w świetle badań i refleksji nad drogami praktycznej aplikacji ich wyników. Jako pierwsza wystąpiła dr Anna Banasiak, reprezentująca Akademię Jana Długosza w Częstochowie, która swój referat zogniskowała wokół zagadnień związanych z sytuacją rodziców dzieci z autyzmem w obliczu diagnozy. Problematykę rodzicielstwa kontynuowała lic. Alicja Niemiec, omawiając kwestie związane z poczuciem sensu i bezsensu życia rodziców dzieci z zespołem Downa. Następnie prof. APS dr hab. Jacek Kulbaka (APS Warszawa) zaprezentował zagadnienie źródeł kryzysów edukacyjnych i sposobów ich przezwyciężania z perspektywy myśli Janusza Korczaka. Mgr Iwona Witulska ze Szkoły Podstawowej im. Józefa Wybickiego w Baboszewie poruszyła temat samobójstw młodzieży w warunkach kryzysu normatywności i anomii. Z kolei, mgr Ewa

Kaczmarek (Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu) przedstawiła referat związany ze społeczno-kulturową sytuacją ojca dziecka z autyzmem. Reprezentująca Uniwersytet Rzeszowski lic. Marta Kulasa zwróciła uwagę na poczucie sensu i bezsensu życia rodziców dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Dr Dorota Tomczyszyn z Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej zaprezentowała zagadnienie pojawienia się dziecka z niepełnosprawnością intelektualną w rodzinie w retrospektywnej ocenie matek. Z kolei, mgr Monika Guzewicz (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II) zwróciła uwagę na sytuację utraty dziecka poczętego i konsekwencje tego wydarzenia dla kobiety, małżeństwa i rodziny. Pierwszą sekcję zakończyło wystąpienie dr Marty Trębaczewskiej, na temat dylematów związanych z niechcianą bezdzietnością, osadzonych pomiędzy aksjologią a technologią.

Tematyka obrad toczących się w drugiej sekcji odnosiła się do choroby jako doświadczenia granicznego. Sekcję moderowali: dr Patrycja Jurkiewicz oraz dr Jolanta Wiśniewska. Referat otwierający wygłosiła dr Radosława Herzog-Krzywoszańska z Uniwersytetu Jagiellońskiego, a dotyczył on funkcjonowania człowieka po uszkodzeniu mózgu. Następnie głos zabrała dr Agnieszka Krawczyk (Akademia Ignatianum w Krakowie), która omówiła zagadnienia dotyczące zmagania się ze stresem wywołanym przez chorobę nowotworową u pacjentów leczonych przyczynowo i objawowo. Z kolei, dr Aneta Gop (APS Warszawa) zaprezentowała temat choroby w multiperspektywicznym ujęciu teorii integralnej. Kolejna prelegentka – dr Dorota Wolska-Prylińska z Uniwersytetu Łódzkiego poruszyła zagadnienie pozbawienia podmiotowości człowieka w trudnej sytuacji i ryzyka z tym związanego dla pacjenta i jego rodziny. Dr Kornelia Czerwińska (APS Warszawa) uwypukliła problem nagłej utraty wzroku. Tematem wystąpienia kolejnej prelegentki, również reprezentującej Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, dr Iwony Koniecznej była choroba przewlekła dziecka oraz łączące się z nią konsekwencje. Z kolei, dr Gabriela Kowalska i dr Barbara Grzyb (Kolegium Pedagogiczne Politechniki Śląskiej w Gliwicach) przedstawiły problem dystrofii, akcentując rolę jej profilaktyki. Dr Aldona Molesztak (UKW Bydgoszcz) skoncentrowała swoje rozważania wokół człowieka, którego życie bądź zdrowie zostało zagrożone. Natomiast mgr Dorota Błażejczyk-Głowacka (APS Warszawa) wraz z mgr Mateuszem Głowackim (APS Warszawa) jako przedmiot swoich rozważań uczynili zachowania niepożądane, występujące u osób z autyzmem. Jako ostatnia wystąpiła dr Anna Gutowska z Uniwersytetu Łódzkiego, która podjęła próbę analizy przypadku człowieka konfrontującego się z doświadczeniem krytycznym.

Istocie, uwarunkowaniom i następstwom doświadczenia sytuacji granicznych poświęcona została trzecia sekcja, moderowana przez prof. APS dra hab. Adama Solaka i dr Justynę Bluszcz. Jako pierwsza głos zabrała prof. APS dr hab. Ewa Zasepa (APS Warszawa), która przedstawiła człowieka w sytuacji granicz-

nej rozpatrywanego z perspektywy koncepcji Viktora Frankla. Następnie, prof. APS dr hab. Andrzej Ciężela (APS Warszawa) podjął rozważania na temat dylematów istniejących pomiędzy sytuacjami granicznymi a humanizmem tragicznym Bogdana Suchodolskiego. Dr Maria Bal-Nowak, reprezentująca Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, zaprezentowała referat na temat: *Historyczna określoność egzystencji* jako pierwszej sytuacji granicznej w analizie Karla Jaspersa. Temat niejako kontynuował dr Paweł Wójs (UP Kraków), który również przedstawił sytuację graniczną Karla Jaspersa, jednak tym razem w interpretacji polskich filozofów na początku XXI wieku. Dr Mateusz Penczek z Uniwersytetu Śląskiego swoje rozważania osadził w kontekście kryzysu psychicznego w konfrontacji z autonomią moralną jednostki. Z kolei, dr Mateusz Warchał, reprezentujący Akademię Techniczno-Humanistyczną w Bielsku-Białej, omówił zagadnienie aktów decyzyjnych i dysonansu poznawczego w sytuacji granicznej z perspektywy aksjologicznej. Kolejno wystąpiła mgr Ewelina Przysiwiek z Uniwersytetu Szczecińskiego, która zaprezentowała sytuacje graniczne w ujęciu Simone Weil. Przedstawiciel Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie – mgr Michał Płóciennik zaprezentował referat: *Czy można nauczyć się być? (Za-)istnienie jako fundamentalna sytuacja graniczna człowieka i jej odpowiedzialnościowe (więcej niż pedagogiczne) implikacje*. Dr Elżbieta Grabowska (APS Warszawa) zwróciła uwagę na twardość psychiczną w sytuacji stresowej i traumatycznej. Z kolei, dr Iwona Stachowska (APS Warszawa) zaakcentowała aspekt etyczny związany z ograniczeniem wolności jednostki, mogący mieć miejsce w sytuacji granicznej. Mgr Dagmara Ratajczak-Parzyńska (APS Warszawa) przedstawiła rolę symbolu jako obrazu językowego w odczytywaniu szyfrów transcendencji w obliczu granicznej sytuacji egzystencjalnej człowieka. Sekcję trzecią zakończyło wystąpienie mgr Marty Trusewicz-Pasikowskiej z Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, która motywem przewodnim rozważań uczyniła rolę samopoznania jednostki w obliczu sytuacji granicznej.

Czwarta sekcja zgromadziła prelegentów, których referaty poruszały zagadnienia wpisujące się w tematykę rozpatrywania sytuacji granicznych w wymiarze mikro- i makroindywidualnych doświadczeń dokumentujących los jednostki, grupy, społeczeństwa. Funkcję moderatorów tej sekcji pełniły: dr Ewa Dąbrowa oraz dr Urszula Markowska-Manista. Pierwszy referat wygłosiła dr Anna Odrowąż-Coates (APS Warszawa). Prelegentka przedstawiła rolę i znaczenie kulturowości badacza, prowadzącego badania w obcej dla siebie kulturze, z perspektywy szoku kulturowego i wyzwań płynących z długoterminowości badań etnograficznych w terenie. Następnie, dr hab. S. Anna Walulik oraz dr Małgorzata Kutyla z Akademii Ignatianum w Krakowie ukazały problem przesiedlenia, rozpatrywanego w kategorii potencjalnego dramatu lub życiowej szansy. Dr Sonia Ruszkowska z Muzeum Historii Żydów Polskich

POLIN zwróciła uwagę na problematykę przesiedlenia do gett, uwzględniając dylematy w edukacji o Zagładzie. Z kolei, mgr Agata Czajkowska z Uniwersytetu Łódzkiego swoje wystąpienie oparła na świadectwach obozowych jako szczególnej reprezentacji doświadczenia granicznego w perspektywie pedagogiki pamięci. Idea międzykulturowości w czasie wojny w Bośni stała się tematem podjętym przez kolejną prelegentkę – dr Justynę Pilarską, reprezentującą Uniwersytet Wrocławski. Dr Ewa Dąbrowa (APS Warszawa) dokonała oceny sytuacji granicznych w życiu dzieci migrantów. Dalej dr Urszula Markowska-Manista (APS Warszawa) przedstawiła aspekt wojny domowej jako sytuacji granicznej dla dzieci w Republice Środkowoafrykańskiej. W dalszej kolejności dr Iwona Błaszczak, reprezentująca Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, omówiła temat: *Spod strzech na Gacką Górkę – Feliks Popławski świadectwo życia człowieka odważnego*. Reprezentujący Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie dr Marek Siwicki rozważał granice ludzkich możliwości, na podstawie narracji żeglarza pływającego samotnie. W pokrewnym temacie osadził swoje przemyślenia ostatni prelegent tej sekcji – mgr Miłosz Wawrzyniec Romaniuk (APS Warszawa), który ukazał sytuacje graniczne na morzu, będące rezultatem konfrontacji człowieka z żywiołem.

Obradom piątej sekcji tematycznej, osadzonej w temacie współczesnych problemów społecznych postrzeganych jako potencjalne źródło sytuacji granicznych, przewodniczyli dr Michał Kwiatkowski i dr Błażej Przybylski. Tę część otworzyło wystąpienie mgr Izabeli Pinczewskiej (Wydział Studiów Edukacyjnych UAM w Poznaniu), które poświęcone zostało problematyce doświadczania sytuacji granicznych przez osoby starsze, będące podopiecznymi domów pomocy społecznej. Następnie głos zabrała mgr Agnieszka Dragon z Centrum Rozwiązywania Sporów i Konfliktów przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, która przedstawiła mediację jako spotkanie na granicy. Z kolei, dr Katarzyna Gajek (Uniwersytet Łódzki) odniosła się do problemów związanych rekonstrukcją tożsamości w obliczu doświadczenia przemocy. Reprezentując Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach dr Jolanta Jarocka-Piesik oraz dr Joanna Łuczak dokonały charakterystyki przemocy w rodzinie jako sytuacji granicznej. Dr Bogumiła Kosek-Nita z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach podjęła próbę zaprezentowania znaczenia relacji w rodzinie dysfunkcyjnej oraz wynikających z tego konsekwencji. Problematykę tę kontynuował dr Dariusz Sarzała (UWM Olsztyn), wskazując na przemoc w relacjach rodzinnych jako źródło destrukcji indywidualnej i społecznej. Dr Ewa Bilaska, reprezentująca Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, ukazała kwestię poszukiwania pomocy przez osoby doświadczające przemocy w rodzinie. Reprezentujący Wydział Nauk Społecznych SGGW dr Marek Jędrzejewski skoncentrował się wokół rozważań na temat pedagogiczno-wiktymologicznej interpretacji przynależności do destrukcyjnych kultur.

Dr Piotr Koprowski z Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego omówił problem społecznego odrzucenia oraz procesu kształtowania niepokornej kompetencji kulturowej. Dr Jolanta Sajdera (Uniwersytet Pedagogiczny Kraków) podjęła rozważania dotyczące utraty pracy przez kobiety, rozpatrywanej w kategorii zarówno sytuacji granicznej, jak również punktu przełomowego. Natomiast, dr Izabella Kust z Wyższej Szkoły Menadżerskiej w Warszawie zaprezentowała trudne wyzwania współczesnego rynku pracy. Ostatni referat tej sekcji wygłosiły dr Justyna Bluszcz (APS Warszawa) wraz z mgr Barbarą Kowalczyk (APS Warszawa), w którym prelegentki przedstawiły aspekt rozwojowy oraz doświadczenie kryzysu przez człowieka stojącego w obliczu utraty pracy.

Tematem wiodącym w sekcji szóstej był człowiek w sytuacji trudnej, jako wątek problematyzujący odniesienia do teorii i praktyki pedagogicznej. Rolę moderatora w tej sekcji przypisano prof. APS dr hab. Urszuli Jeruszcze. Rozważania merytoryczne na temat istoty i roli nauczyciela w sytuacji granicznej rozpoczęła dr Małgorzata Mikołajczak-Woźniak z Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, następnie temat kontynuował dr Jarosław Michalski, reprezentujący Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, a także dr Agnieszka Olechowska (APS Warszawa). Następnie głos zabrała dr Marta Buk-Cegiełka (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), która w swoim referacie przedstawiła doświadczenia graniczne dzieci w wieku wczesnoszkolnym, będące inspiracją do pracy wychowawczo-dydaktycznej nauczycieli. Dr Magdalena Błędowska (Uniwersytet Łódzki) dokonała charakterystyki „walki” jako inspiracji do pracy pedagoga. Z kolei, dr Krzysztof Polak z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie zwrócił uwagę na kontekst spotkania pedagogii i pedagogiki. Mgr Marcin Rojek (Uniwersytet Łódzki) wygłosił referat z zakresu kultury neoliberalnej jako źródła doświadczeń granicznych nauczycieli. Z kolei, dr Małgorzata Ptak (UAM Poznań) swoje wystąpienie poświęciła wykładowcy w uniwersyteckiej sytuacji granicznej, z perspektywy pedagogicznych interpretacji (nie)widzialności. W dalszej kolejności głos zabrał prof. UAM dr hab. Mirosław Śmiałek z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, którego referat nosił tytuł: *Władca absolutny – Pan uniwersyteckiego Życia lub Śmierci ...w (nie)widzialnych sytuacjach granicznych...* Następnie, dr Elżbieta Strutyńska (APS Warszawa) poruszyła zagadnienia mobbingu jako źródła granicznych doświadczeń nauczycieli. Jako ostatnia w tej sekcji wystąpiła dr Joanna Michalak-Dawidziuk z Wyższej Szkoły Menadżerskiej w Warszawie, która omówiła problem wejścia na rynek pracy, z uwzględnieniem kształtowania kompetencji jako przygotowania ucznia/studenta do współczesnego świata.

Obrady w sekcji siódmej, dotyczące postrzegania doświadczeń granicznych jako inspiracji, motywu i istoty twórczego kracjonizmu, którym przewodniczył prof. APS dr hab. Janusz Gęsicki, rozpoczęło wystąpienie dr Moniki Modrzewskiej-Świgulskiej z Uniwersytetu Łódzkiego. Prelegentka poruszyła temat

sztuki i cierpienia, dokonując analizy biografii wybranych twórców. Z kolei, dr Edyta Nieduziak (Uniwersytet Wrocławski) ukazała rolę biblioterapii w pracy nad problemem śmierci i umierania. Kolejno, mgr Magdalena Ostolska, mgr Katarzyna Kasperkiewicz oraz mgr Małgorzata Jakubczak z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie przedstawiły referat: *Przetamywanie granic życia w dramacie i prozie: Samuel Beckett, Anna Kamińska, Maria Łopatkowa*. Następnie, dr Anna Steliga z Uniwersytetu Rzeszowskiego ukazała temat cierpienia i śmierci w malarstwie. Temat baśni jako irrealnego miejsca spotkań z sytuacjami granicznymi podjęła mgr Justyna Sztobryn-Bochomulska z Uniwersytetu Łódzkiego. Z kolei, dr Sylwia Galanciak (APS Warszawa) odniosła się do roli mediów w służbie społecznej, na przykładzie działalności Yes Menów. Natomiast, dr Sylwia Makomaska (Uniwersytet Warszawski) opowiedziała o uwalnianiu „zamkniętych zmysłów” poprzez zastosowanie muzyki w sytuacji granicznej. Mgr Aleksandra Chmielińska (Uniwersytet Łódzki) zaprezentowała referat na temat przekraczania granic jako istoty twórczości w świetle koncepcji teoretycznych Simmla i Kozielleckiego. Jako ostatnia, w tej części obrad, wystąpiła mgr Monika Wrona z Uniwersytetu Łódzkiego, która tematem swojego referatu uczyniła próbę syntezy pojęć związanych z sytuacją graniczną.

Sekcja ósma, której tematyka dotyczyła człowieka w konfrontacji z dylematami skończoności i ograniczoności trwania własnej egzystencji, a moderowana była przez prof. APS dr hab. Bernadetę Szczupał, rozpoczęła się wystąpieniem dr Pauliny Formy, reprezentującej Uniwersytet Jana Kochanowskiego, która ukazała motywy bycia z człowiekiem w chorobie terminalnej. Następnie głos zabrała mgr Katarzyna Wasiutyńska z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, która dokonała charakterystyki miejsca spotkania pedagogiki i duchowości. Ks. mgr Grzegorz Wójcik z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II zaprezentował temat dotyczący elementów losu obecnych w samym człowieku jako sytuacji granicznej. Z kolei, dr Sylwia Jaronowska (APS Warszawa) tematem swojego wystąpienia uczyniła sytuację Rwandy w konfrontacji z doświadczeniem minionej wojny. Natomiast, dr Małgorzata Kostrzyńska (UŁ) oscylowała wokół problematyki bezdomności mężczyzn i wpisanych w nią codziennych sytuacji granicznych. Następnie, mgr Justyna Cherchowska z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie scharakteryzowała drogi przechodzenia w bezdomność. Dr Aleksandra Lukasek zaprezentowała hierarchię wartości osób odbywających karę pozbawienia wolności w sytuacji granicznej. W dalszej kolejności dr hab. Danuta Raś z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach ukazała specyfikę pobytu w więzieniu wraz ze wskazaniem na problemy, warunki oraz dolegliwości osadzonych. Mgr Maja Sawicka z Uniwersytetu Warszawskiego przedstawiła temat związany ze społeczną konstrukcją żałoby, towarzyszącej doświadczeniu poronienia. Podsumowanie tej

części rozważań stanowiło wystąpienie dr Agnieszki Zamarian (APS Warszawa), która omówiła problem dojrzałej recepcji fenomenu śmierci jako wyzwania pedagogicznego.

Podsumowując przebieg konferencji, należy zauważyć, iż w szeregu wystąpień zaprezentowano wiele ważnych zagadnień o charakterze teoretyczno-empirycznym. Konferencja stała się szansą do podjęcia refleksji i wymiany spostrzeżeń na temat szeroko rozumianej problematyki człowieka w sytuacji granicznej. Duże zainteresowanie prelegentów oraz frekwencja słuchaczy zarówno podczas głównych sesji plenarnych, jak i sesji tematycznych stanowią oddźwięk potrzeby poruszania owych zagadnień przez badaczy, kadre naukowo-dydaktyczną, pedagogów, nauczycieli, teoretyków wychowania, znawców problematyki oświatowej, psychologów i reprezentantów innych dyscyplin związanych z pedagogiką.

Lidia Szmania